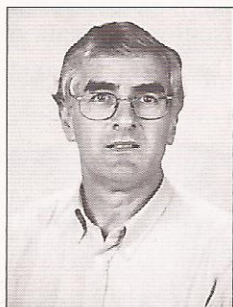

ARREDORES DE SANTANA OFICIOS : OS CANTEIROS

Por: José Manso Gómez

O ano 1955 Santana, concello de Sandiás, na Limia Ourenzá tiña 26 veciños, cuns 110 individuos aproximadamente, dos que uns 25 eran menores de 15 anos e só unhas 10 persoas pasaban dos 65. Era unha poboación bastante xove en comparanza coa de hoxe. En tódalas casas se traballaba na labranza e aquelas persoas que tiñan outro oficio

axudaban cando estaban libres e facían oco para poder atender certas tarefas como a seitura, a colleita das patacas, saca-lo esterco ou roza dos toxos. Asistían asiduamente á canteira unhas 15 ou 20 persoas. Había tamén un ferreiro, un xastre e un carpinteiro. Pero ningún deles descoidaba as leiras.

OS CANTEIROS: A canteira era entón a única alternativa á labranza: Naquelas casas onde eran moitos de

comunal. Para facerse propietarios da canteira, abundaba con botarlle o ollo a un penedo e, sen máis, xa se puñan a escarva-la terra de arredor e a rachar nel, a base de buratos feitos a barrena e a golpe de cuña e maza ou a estoupar barrenos de dinamita. No monte había moitos penedos ó descuberto, algúns de forma curiosa e impresionante efecto como o chamado “Penedo do Castrón”, situado no alto dun pequeno pico case á beira da estrada nacional. Sempre fora respectado e conservárase intacto deica cerca dos anos 50. Estudiosos como o padre Elixio Rivas Quintás afirman que no seu cume había un petroglifo prehistórico dunha cabra de monte, e de aí o nome de Castrón. Foi o mestre canteiro Salvador de Novaíño (home versátil, poeta e entendido en medicina natural, destacou nembargantes no traballo da pedra, da que dicía que podía dominar como se fora de pataca, dominio do que deixou amplas mostras) que non tivo reparos en barrenalo para bloques de perpiaño. Ninguén dixo nada nin puxo o menor obstáculo pero feriu a sensibilidade de máis de un e aquela falta deixou unha fonda melancolía, tanto é así que se puxeron en circulación uns pequenos versíños que dicían:

“O pobiño de Santana

queda negro coma un carbón
porque lle están a rachar
o Penedo do Castrón.”

Os arredores termináronos de estragar coa extracción de sábreo destinado á Cerámica Alonso en Xinzo. Foran centos e centos de camiós de terra os que se extraeron sen que o pobo vira un peso. No lugar ficou un cráter perigoso e de espantoso efecto, hoxe ocupado por unha poza. Foi algo parecido o que aconteceu no monte do Castro, mesmo detrás da Torre, o onde a cuadrilla de “Os Farruquiños” extraeu pedra deica os anos sesenta e tantos, abrindo no monte tallos impresionantes que afectaron gravemente á estética do entorno e

á propia seguridade da torre, pola proximidade dos barrenos, sen que houbera autoridade algunha que interviria. Cando acertaban cunha boa veta explotábase ó máximo. Na zona chamada “As Canteiras”, próxima ó Penedo do Castrón, chegaron a traballar 5 cuadrillas diferentes nunha

Monumento autoerexido por Salvador de Novaíño

familia e sobran brazos, ós rapaces que cumprían 14 ou 15 anos mercábanlle un par de picos e de seguida os alistaban nunha das 2 ou 3 cuadrillas que loitaban coas pedras. As cuadrillas traballaban ás ordes dun mestre canteiro, que tomaba en propiedade unha canteira situada no monte

fronte de menos de 500 m. Que eu recorde : os Mendozas (2 cuadrillas diferentes), os Emilianos, os Farruquiños, os do Avelino, ...

O traballo dos canteiros organizábase deste xeito: Despois que o mestre sinalaba por onde había que rachar, uns acuíñaban o penedo, que consistía en abrir buratos a cincel en liña, duns 20 cm. de profundidade, en cada un introducía unha cuña que dous canteiros ían golpeando compasadamente ata que o bloque abría. Se o penedo era moi grande e duro, metíaselle un barreno: había que furar un burato o máis fondo posible, a veces de máis de 1,50m. Utilizábase en primeiro lugar o *pistolo*, unha pequena barrena duns 30 cm. de longa, que se golpeaba con maza ata acadar unha fondura duns 15 ou 20 cm. , a continuación metíase a *barrena*, barra de ferro duns 2m. de longa por 5 cm. de diámetro, collíana entre dous homes, un enfronte do outro, e golpeaban insistentemente, unha e mil veces; de cando en vez ían enchendo o burato de auga para abranda-la pedra e limpa-lo po. Cando se consideraba que o burato era suficiente fondo, preparábase o barreno, colocábaselle a carga explosiva no fondo, clorato potásico preparado in situ por eles mesmos. Os compoñentes químicos mercábanos na droguería (compoñentes: xofre, trilita, borra de carbón), ou nitroglicerina; metíaselle-la mecha e atascábase ben o burato con terra, deixando un anaco de mecha fóra, de xeito que permitira escapar unha vez prendida. O bloque desprendido podía ser novamente rachado en pezas máis pequenas, que se facían polo sistema de cuñas. Despois pasábase ó preparado das pedras (as medidas tipo standart eran de 100 x 50 x 25 cm.) e rematábanse a pico para tratar de alisar o máis posible. O repiniqueado de moitos picos á vez producía un agradable e rítmico son, audible dende lonxe, que non pasou desapercibido para moita xente e foi fonte de inspiración en algunhas composicións, como no mestre de ballet Rey de Viana. Para mover os grandes bloques empregábanse pancas, que as veces necesitaban tódalas mans dispoñibles,

e volteando sempre sobre un cachote, para facilita-la seguinte reviravolta. O mesmo sistema empregábase para cargaren os carros ou camións (colocados sempre en cargadoiros a inferior nivel). Para sincroniza-lo emprego de varias pancas no volteo, mesmo que para empurrar varios homes unha mesma pedra, utilizaban o grito de “¡Oooo. . . ún!” (son que ía in crescendo ó tensaren os músculos e decaía ó relaxárenos). Ó decae-lo día, os canteiros baixaban cantando

e ían a aguza-los picos na chamada “Forxa dos Canteiros”, na casa da tía Margarida, que consistía nunha fragua con ventilador accionado por unha manivela e que acendía con carbón vexetal para poñer os picos ó roxo vivo. Despois estirábanse a golpe de martelo sobre da zafra. Non é fácil o asunto, un pouquiño de lume máis do necesario e pódese destempla-lo aceiro.

Cando había que construír unha casa, o mestre canteiro que a contrataba empregaba, por suposto, a pedra que el viña rachando no monte; polo tanto primeiro había de preparar toda a necesaria. Despois viña o *carreto* , ou traslado da pedra dende a canteira ata a obra. O que facía a obra avisaba a tódolos veciños do día determinado. Aquel día desprazábanse co carro das vacas deica a canteira e a cada carro púñaselle un bloque ou dous (ata uns 2.500 Kg de peso). Podíanse facer dúas viaxes e a veces precisábase repetir noutro día.

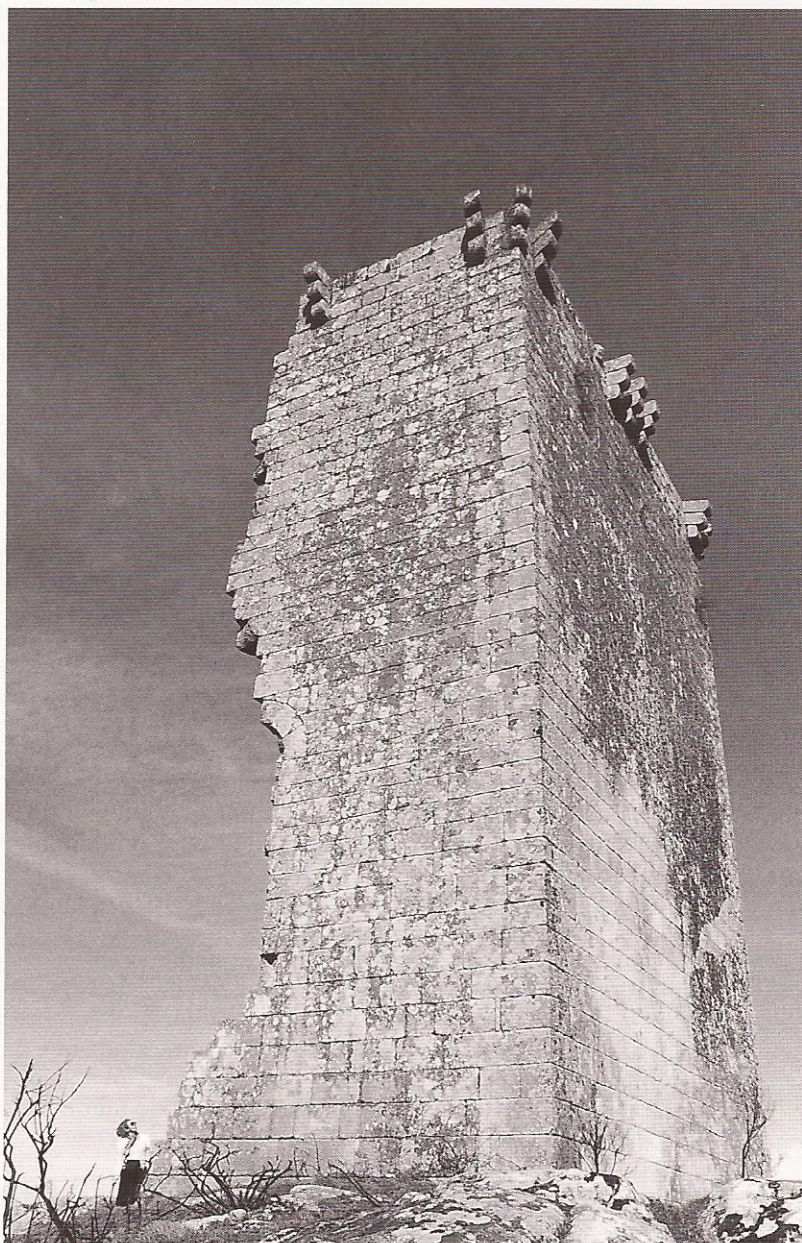
Regresaban os carros un tras doutro de cara a casa, cantando a coro. Despois, o dono dáballes-la copa a todos, e mailas gracias, porque o carreto era un traballo solidario ó que se tiña a obriga moral de asistir, a non ser que estiveran as vacas recién paridas ou enfermas, e nese caso facíase saber. Era un traballo que hoxe se facía por min, mañá por ti. Amparándose nesta nobre tradición, cando se construíu a casa do Concello en Sandiás (ano 1956) o Sr. Alcalde de entón (D. Agapito Feijoo) non tivo ascos en chamar a carreto a tódolos veciños co xugada, baixo ameaza de represalias. É posible que os canteiros cobrasen outro tanto, ¡así xa se podían facer obras que din custeadas con diñeiro estatal! .

Realizado o carreto, abríanse os cementos, nos que se metían pedras brutas e sen labrar e despois íanse poñendo fileira sobre fileira as pedras labradas; cada pedra púñase entre dous canteiros, con “palanqueta”, un de dentro e outro de fóra. Mentres, o mestre de obra mira a chumbada e o nivel e vai **calzando** en caso necesario. Se unha pedra se inclina para fora dirá que “ploma”, se encolle, di que “resta”. Para ergue-las pedras, utilizábase a **maroma**, que consistía en dous postes de madeira semellantes ós da luz, colocados en forma de aspa desigual amarrados con cordas e da que colgaba a **diferencial**, unhas cadeas con **roldanas** que permitían subila a ritmo lento pero sen máis esforzo que o dun canteiro a turrar dun extremo. Ó remata-la obra, sobre a pedra máis alta da **pimpineira**, púñase o ramo. Esa noite, o propietario pagáballe unha cea a tódolos canteiros.

Quixéralle render aquí unha pequena homenaxe a estes rudos e sufridos homes que dende os comezos dos tempos deixaron por tódalas esquinas do mundo testemuña de si en descomunais, medianas e pequenas pedras, única materia perdurable, e que fixeron posible co seu pico e o seu punteiro a historia e o arte. Homes como o meu avó por parte materna, Ramón O Canteiro, que participou na ampliación da capela de Santana e morreu en accidente en Piñeira cando construía unha casa. Homes como o meu bisavó Francisco Doval, O Barroso, sogro do anterior que, procedente da comarca pontevedresa de Ponte Caldelas arribou un bo día na Lavandeira , sen máis capital que uns cantos picos nun saco e o encanto

suficiente para namorar a unha rapariga limiá. Homes anónimos que ergueron casas, os muros e as calzadas deste país e que permitiron, e nos permiten, ler un pouquiño no noso pasado.

A colleita do labrego vai podre,
rillou a carcoma a do carpinteiro,
pero a obra do canteiro,
cen séculos ten, e non morre.

Torre de Sandiás

Traballo realizado con información facilitada polos canteiros: Benito Gómez Quintas e Julio Carneiro “Rato”